

בס"ד

בכורה, בחירה וברכה לפרשת תולדות (ע"פ שעור מאת שרון רימון)

כנראה שזכויות יתר אלו היו עניין פשוט וידוע, שהיה נהוג בכל העמים ואין צורך אפילו לצוות עלינו, ולכן התורה רק מדגישה שגם בכור שנואה מקבל את אותן הזכויות.

הזכויות הן "לתת לו פי שניים", ומסביר האבן עזרא כך:

3. אבן עזרא, דברים פרק כ"א פסוק י"ז

"לתת לו פי שניים" - שיקח שני חלקים. אם היו שלשה, שיחשבו שהם ארבעה, ויקח שני חלקים. ואם שני בניו יחשבו שלשה וכן הכל.

משפט הבכורה המעניק לבכור זכות לירושה כפולה לא היה מיוחד לעם ישראל, אלא היה נהוג בעולם העתיק:

4. (חוקי אשור התיכונה, לוח ב' 21)

אחים כי יחלקו את אחוזת אביהם... הבן הבכור יבחר ויקח שני חלקים בחלקו, ואחרי כן אחיו, אחד אחר השני, יבחרו ואת שלהם יקחו...

אם כן, יתכן שיעקב מעוניין בבכורה בגלל זכויות יתר שהיא מעניקה, כפי שמפרש האבן עזרא:

5. אבן עזרא בראשית כ"ה, ל"א

והבכורה - שיקח פי שניים בממון אביו. ויש אומרים שיש לבכור לעולם מעלה על הצעיר, לקום מפניו ולשרתו כבן לאב.

למרות פשטותה של תשובה זו, היא מעלה תמיהות רבות: אם מדובר כאן בכסף או בכבוד, מדוע עשיו מבזה את הבכורה ומוכן למכרה על נקלה?²

מדוע איננו רואים בהמשך שיעקב זכה לכבוד או לרכוש רב יותר?

ושאלה יותר עקרונית:

האם אלו הם העניינים שהעסיקו את יעקב?

האם זו דמותו של יעקב - רודף בצע, המנצל את חולשת אחיו כדי לקנות לו מעמד ולהשיג רכוש? והרי בפסוק הקודם הוא מתואר כ"איש תם יושב אוהלים"!

בנוסף לכך, עלינו לשאול את עצמנו מדוע זכה הבכור בירושה גדולה יותר ובמעמד מכובד יותר.

האם הייתה כאן קביעה שרירותית וסתמית, או שהייתה לכך סיבה אחרת?

א. השאלות העולות במכירה הבכורה

1. בראשית פרק כ"ה

(כט) וַיִּזְדַּע יַעֲקֹב נֹזֵד וַיִּבֵּא עֲשׂוֹ מִן הַשְּׂדֵה וְהוּא עֵינָף:
(ל) וַיֹּאמֶר עֲשׂוֹ אֶל יַעֲקֹב הֲלֵעִיטִי נָא מִן הָאֲדָם הָאֲדָם הַזֶּה פִּי עֵינָף אֲנִכִּי עַל כֵּן קָרָא שְׁמוֹ אֲדָוִם:
(לא) וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב מִכֶּרֶה כִּיֹּם אֶת בְּכֹרְתְךָ לִי:
(לב) וַיֹּאמֶר עֲשׂוֹ הִנֵּה אֲנִכִּי הוֹלֵךְ לְמוֹת וְלָמָּה זֶה לִּי בְּכֹרֶה:
(לג) וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב הַשְּׂבָעָה לִּי כִּיֹּם וַיִּשְׂבַּע לוֹ וַיִּמְכֹּר אֶת בְּכֹרְתוֹ לְיַעֲקֹב:
(לד) וַיַּעֲקֹב נָתַן לְעֲשׂוֹ לֶחֶם וַיִּזְדַּע עֲדָשִׁים וַיֹּאכֵל וַיִּשְׂתֵּי וַיִּקֶּם וַיֵּלֶךְ וַיִּבֹז עֲשׂוֹ אֶת הַבְּכֹרֶה:

סיפור מכירת הבכורה הוא אחד הסיפורים התמוהים בתורה: מדוע יעקב מעוניין לקנות את הבכורה?

האם אפשר בכלל למכור או לקנות בכורה?

האם יעקב מנצל את רגעי החולשה של עשיו, ומאלצו למכור את הבכורה בניגוד לרצונו?

יש כאן עוד שאלות רבות שלא נפרטן כרגע, אך נתייחס אליהן בהמשך.

נפתח בשאלה הראשונה:

מדוע יעקב מעוניין לקנות את הבכורה?

מהו מעמדו המיוחד של הבכור, אשר בעבורו כדאי להתאמץ לקנות את הבכורה?

ברור שהבכורה העניקה לבכור זכויות יתר.

ניתן לראות זאת בחוקי העמים שהיו באותה תקופה ובאותו האיזור¹, אך גם התורה עצמה מכירה במעמדו המיוחד של הבכור, ומצווה על אביו להוריש לו פי שניים:

2. דברים פרק כ"א

(טו) פִּי תִהְיֶינָה לְאִישׁ שְׁתֵּי נַשִּׁים הָאֶחָת אֶחֱוִיבָה וְהָאֶחָת שְׁנוֹנָה וַיֵּלְדוּ לוֹ בָּנִים הָאֶחֱוִיבָה וְהַשְּׁנוֹנָה וְהָיָה הַבְּכֹר לְשֵׁנִיָּא:
(טז) וְהָיָה בְּיוֹם הַנְּחִילוֹ אֶת בְּנָיו אֶת אֲשֶׁר יִהְיֶה לוֹ לֹא יוּכַל לְבַכֵּר אֶת בֶּן הָאֶחֱוִיבָה עַל פְּנֵי בֶן הַשְּׁנוֹנָה הַבְּכֹר:
(יז) כִּי אֶת הַבְּכֹר בֶּן הַשְּׁנוֹנָה יִכִּיר לְתֵת לוֹ פִּי שְׁנַיִם כָּכָל אֲשֶׁר יִמְצָא לוֹ כִּי הוּא רִאשִׁית אֲנִי לוֹ מִשְׁפַּט הַבְּכֹרֶה:

פסוקים אלה דנים בזכויותיו של בכור שהוא בן לאשה שנואה, ואגב כך אנו שומעים שיש "משפט הבכורה" – לבכור יש זכויות יתר בירושה.

2 הצוטוט מופיע בספר "חוק וחברה במקרא" מאת זיוה מקסימוב, הוצאת "אורט", פרק 2.2.

3 על שאלה זו עונה ראב"ע באמרו שבאותה עת ליצחק לא היה רכוש רב, ולכן עשיו ויתר על הרכוש. עיינו בדבריו ובדברי הרמב"ן (בפסוק ל"ד שם) החולק עליו.

1 גרשון ברין, הבכור בישראל בתקופת המקרא (עבודת דוקטורט).

בכל אופן, דמותו של יעקב היא דמות של אדם רגוע, אדם מן היישוב, תם, ישר והגון - היפוכו של עשיו.

סיפור הבכורה מופיע מיד לאחר תיאור מהותם של יעקב ועשיו, ונראה שהוא מהווה המשך של האפיון המהותי המבדיל בין שניהם.

כאשר אנו קוראים את הסיפור אנו יכולים לדמיין את התסריט מול עינינו: עשיו מגיע מן השדה - גברתן מגודל, מלוכלך ועייף לאחר יום של התרוצצות אחר ציד. הוא מוצא את יעקב בבית, מבשל נזיד.

הסיטואציה המתוארת מחדדת את ההבדל בין שני האחים.

- מקור 1 - כעת אנו רואים מול עינינו מהי המשמעות של "איש ציד", כיצד הוא נראה בסוף יום, וכיצד הוא מתנהג.

באותה עת אנו צופים ביעקב, יושב האהל, המכין נזיד כארוחת ערב למשפחה.

עשיו, העייף והרעב לאחר יום ציד, מבקש מיעקב לאכול, וכל בקשתו אומרת גסות רוח: "הלעיטני נא" - לשון של האכלת בהמות, לשון המעידה על בהילות ורעבתנות;

"מן האדום האדום הזה" - הוא אפילו איננו נוקט בשם התבשיל, מרב להיטות ובלבול חושים.

גם כפל המילה "אדום" מעיד על המהירות, כפי שמפרש הרשב"ם:

9. רשב"ם דרך אדם הממהר לשאול דבר מחבירו כופל את דבריו. וזה שהוא עייף ורעב הרי הוא כאומר תן לי מהרה לאכול.

עשיו מכנה את התבשיל "אדום", מפני שהצבע האדום בולט לעין, והוא חוזר על כך פעמיים.

על כך מפרש הרשב"ר הירש:

10. רשב"ר הירש

מגרה אותו הצבע לא פחות מעצם התבשיל, הנה הוא מזכיר לו את דם הבהמה הגוססת, תאוות העיניים שהוא רודף אחריה בשדה.

ברגע זה יש הפסקה קלה בסיפור, והתורה מוסיפה הערה: על פן קרא שמו אדום: (פסוק ל').

עשיו נקרא "אדום" על שם סיפור זה.

סיפור זה, המתאר את להיטותו של עשיו אל התבשיל האדום, הקנה ללאום היוצא מעשיו את השם אדום.

קריאת שם היא בעלת משמעות, שכן היא מעידה על מהות.

מהותו של עשיו היא ה"אדום" - האדמומיות של ההרג והציד והלהיטות הרבה, המתבטאת בלהיטותו של עשיו אל נזיד העדשים.

הצבע האדום עצמו הוא צבע שמסמל בעירה ולהיטות, ועל כן הוא כל כך אופייני לעשיו ולעם היוצא ממנו.

מתוך עיון בכתבים עתיקים מתברר שהבכור קיבל זכויות יתר בגלל שהייתה לו אחריות גדולה יותר.

הבכור היה נושא בעול הבית יחד עם ההורים, ובמות ההורים היה מקבל עליו את הנהגת המשפחה והדאגה לה.

בשל טרחתו הרבה הוא קיבל פי שניים⁴.

אם כן, כאשר יעקב קונה את הבכורה הוא איננו קונה רק זכויות, אלא בעיקר חובות, ולכן נראה כי למכירת הבכורה יש סיבה יותר משמעותית מאשר קבלת זכויות יתר בירושה, או כבוד.

3. ניתוח סיפור מכירת הבכורה

התנהגותו הקלוקלת של עשיו

הבה ונעיין בסיפור יעקב ועשיו מראשיתו.

עוד בהיותם ברחם אימם, רבקה מקבלת נבואה:

6. בראשית פרק כ"ה

(כג) ויאמר ה' לה שְׁנֵי גוֹיִם בְּבֶטְנִי וְשְׁנֵי לְאֻמִּים מִמֶּעֶינִי יִפְרְדוּ וְלְאִם מִלְאִם יִמְאָץ וְרַב יַעֲבֹד צָעִיר:

נבואה זו מבחירה, כבר מראשית היווצרותם של יעקב ועשיו, שהם אינם שני תינוקות רגילים - הם אינם בני אדם פרטיים אלא שני לאומים, שני לאומים שיאבקו ביניהם.

בגלל היותם ראשיתם של שני לאומים, התנהגותם של שני האחים היא משמעותית ביותר:

היחסים בין יעקב לעשיו אינם במישור האישי אלא במישור הלאומי⁵. התורה ממשיכה לספר על שני לאומים אלה: (כז) וַיִּגְדְּלוּ הַנְּעָרִים וַיְהִי עֶשָׂו אִישׁ יָדָע צִיד אִישׁ שֶׁדָּה וַיַּעֲקֹב אִישׁ תָּם יֹשֵׁב אֹהֶלִים:

תיאור מעשיהם של שני הנערים איננו תיאור אישי, אלא תיאור מהותי של תכונות המתגלמות באישיותם, העתידות לאפיין את הלאומים שיצאו מהם.

עשיו הוא "איש יודע ציד איש שדה" - צייד יורה חיצים, הורג ומטיל פחד על אדם ובהמה.

עשיו הוא איש שדה, הוא איננו איש של בית; הוא איננו עסוק ביישובו של עולם, בהקמת בית בנטיעה ובזריעה⁶.

יעקב, לעומת זאת, הוא "איש תם, יושב אהלים":

חז"ל, ורשב"י בעקבותיהם, הסבירו שיעקב ישב ולמד תורה מפי שם ועבר;

7. רשב"י על בראשית פרק כה פסוק כז

(כז) ישב אהלים - אהלו של שם ואהלו של עבר:

אבן עזרא ורשב"ם הסבירו שהכוונה ל"יושב אהל ומקנה" - רועה צאן.

8. רשב"ם על בראשית פרק כה פסוק כז

(כז) יושב אהלים - רועה צאן אביו.

4 גרשון ברין, הבכור בישראל בתקופת המקרא.

5 עיינו: הרב מרדכי ברויאר, פרקי בראשית, חלק ב', פרק עשרים וארבעה - יעקב ועשיו.

6 עיינו בהרחבה בדברי הרב ברויאר, בעמ' 489-494. הרב ברויאר הרחיב בהבנת דמותו של עשיו, בהשוואה לקין ולישמעאל: שלושתם הם אנשי ציד והרג שאינם עסוקים ביישובו של עולם, ולכן הם אינם ראויים לשבת בארץ ולקבל את ברכת הארץ.

לכן הוא מוכן למכור את הבכורה ליעקב, והוא עושה זאת בקלות רבה.

המכירה בעד נזיד עדשים מעידה על קלות הבכורה בעיני עשיו, שכן הוא מוכן למכור את הבכורה בעבור דבר פשוט - נזיד עדשים.

יותר מכך - בעבור הנאה גשמית רגעית עשיו מוכר את הבכורה, שהיא עניין רוחני ומהותי.

גם נקודה זו מעידה על מהותו של עשיו, החי בהשקפה של "אכול ושתו כי מחר נמות".

אם כן, יעקב לא ניצל את חולשתו הרגעית של עשיו ולא רימה אותו, אלא הוא הציע לו עסקה שהייתה רצויה לשניהם: יעקב רצה בבכורה ועשיו לא רצה בה;

מעשה המכירה היה מקובל ורצוי לשניהם, והיווה ביטוי להשקפות העולם של שני האחים.

הבכורה כאחריות משפחתית

כעת נתבונן בסיום הסיפור: - מקור 1 -
 "ויעקב נתן לעשיו לחם ונזיד עדשים" (ל"ד) -

צורת המשפט הרגילה בתורה המתארת פעולות בעבר על פי סדר התרחשותם, היא פועל בצורת עתיד עם ו' ההיפוך, ולאחר מכן מופיע נושא המשפט.

לדוגמא:

"ויאהב יצחק" (בראשית כ"ה, כ"ח), "ויזד יעקב" (שם, כ"ט), "ויבא עשיו" (שם), "ויאמר עשיו" (ל"ב) וכדו'.

כאן הסדר הפוך:

"ויעקב נתן", ומשמעות המשפט בצורה כזו היא שפעולה זו התרחשה לפני כן⁷, כלומר למרות שהכתוב מספר לנו עליה כעת, מבחינה כרונולוגית היא התרחשה קודם.

אם כן, ניתן להבין שיעקב נתן לעשיו לאכול עוד לפני מכירת הבכורה, ולפיכך עשיו מכר את הבכורה לא ברגע של חולשה, מתוך רעב, אלא מתוך יישוב הדעת⁸.

המשך הפסוק מדגיש זאת:

"ויאכל וישת ויקם וילך ויבא עשיו את הבכורה":

לאחר האכילה והשתיה, כשעשיו כבר איננו רעב ועייף, ודעתו מיושבת עליו, עשיו קם ללכת ומבזה את הבכורה - הוא איננו מצטער על המכירה, אלא שמח בה: למה זה לו בכורה?

אם כן, עשיו איננו מוכר את הבכורה רק מתוך חולשה רגעית, בגלל היותו רעב ועייף, אלא מפני שהיא חסרת משמעות בעיניו.

כשם שיעקב מחשיב את הבכורה ומעוניין בה, כך עשיו מבזה את הבכורה ומעוניין להפטר ממנה.

בכך שהתורה מעירה כאן, באמצע הסיפור, את ההערה על השם "אדום", היא מזכירה לנו לשים לב שהסיפור הזה איננו סיפור שולי, בעל משמעות פרטית-אישית, אלא זהו סיפור בעל משמעות לאומית, סיפור המאפיין את עשיו.

המשכת דרכם של אברהם ויצחק

לאחר הערת האגב המשמעותית, על קריאת השם אדום, חוזרת התורה אל הסיפור:

(לא) ויאמר יעקב מִכָּה כִּיֹּס אֶת בְּכֹרְתְךָ לִי:

יעקב רואה את התנהגותו של עשיו.

הוא רואה אותה כבר זמן רב, אך ברגע הזה, בו נכנס עשיו מן השדה ודורש אוכל בלהיטות, מתחדדת ההבנה: התנהגותו של עשיו בוטה ולא ראויה לבכור לבית יצחק.

כפי שאמרנו לעיל, הבכור אמור להנהיג את המשפחה במות האב ולהמשיך את דרכו של האב.

אולם, ברור ליעקב שלא יתכן שהממשיך של יצחק יהיה עשיו; לא זו הדרך של בית אברהם ויצחק.

לכן, יעקב פונה אל עשיו ומבקש ממנו למכור לו את הבכורה.

מהי תגובתו של עשיו?

(ל"ב) ויאמר עֲשׂו הִנֵּה אֲנִי הוֹלֵךְ לָמוֹת וְלָמָּה זֶה לִּי בְּכֹרָה.

עשיו מבזה את הבכורה והוא אינו רואה בה כל ערך.

מדוע הוא אינו מחשיב כלל את הבכורה?

חלק מהמפרשים הסבירו שעשיו נתון לסכנת מוות בכל רגע בגלל היותו איש ציד, ולכן הוא חושב שממליא לא ירוויח דבר מן הבכורה.

אולם, נראה שיש כאן עניין יותר מהותי:

לא רק שעשיו נתון בסכנה תמידית, אלא השקפת העולם שלו היא "הנה אנכי הולך למוות".

משמעותה של תפיסה זו דומה ל:

11. ישעיהו כ"ב, י"ג

"הָרֶג בָּקָר וְנָחַט צֹאן אָכַל בְּשָׂר נְשָׂתוֹת יֵין אָכַל וּשְׂתוֹ כִּי מָחָר נָמוֹת":

הלהיטות אחר הציד והאכילה היא מהותית, והיא מביעה ריקנות רוחנית;

אין משמעות רוחנית או ערכית לעולם הזה, שהרי בסופו של דבר כולם מתים, ואם כן - מה שנשאר לעשות זה לאכול וליהנות כמה שיותר.

יעקב מבין שאדם כזה איננו ראוי להיות הממשיך של משפחת אברהם ויצחק, שכל מהותם היא הענקת משמעות רוחנית וערכית לעולם הזה, על ידי התקשרות לה⁹.

אולם, לא רק יעקב מרגיש שהבכורה איננה מתאימה לעשיו - גם עשיו עצמו חושב כך;

הוא איננו מבין כלל מה הערך של הבכורה, ולכן הוא שואל בזלזול: "למה זה לי בכורה?"

7 לדוגמא: על הפסוק "והאדם ידע את חוה אשתו" (בראשית ד', א) אומר רש"י כך:

"והאדם ידע" - כבר קודם הענין של מעלה, קודם שחטא ונטרד מגן עדן, וכן

ההריון והלידה, שאם כתב וידע אדם נשמע שלאחר שנטרד היו לו בנים.

8 עיינו בפירוש הרש"ר הירש.

הנפשיות - איני מאמין בהם ולא ביעודי אברהם, אם כן, למה זה לי בכורה?...הנה התבאר מזה שלא ביקש יעקב את הבכורה כי אם לעניין היעודים האלוקיים, לפי שראה שעשיו אינו מאמין בהם...

הבכורה שיעקב מעוניין לקבל היא הבכורה המקנה את הזכות לקבל את ברכת אברהם.

ברכה זו איננה גשמית אלא רוחנית: קרבה מיוחדת לה' וירושת הארץ, שהיא ארץ ה'.

יעקב היה מודע לחשיבותה הרוחנית של הברכה, ולכן היה מעוניין לקבלה.

לעומת זאת, עשיו לא היה ראוי לברכה זו, ואף הוא בעצמו לא היה מעוניין בברכה זו, מפני שהוא לא הלך בדרכי אבותיו.

העברת הבכורה מעשיו ליעקב הייתה תהליך שנבע ממעשיהם של שני האחים.

יעקב קנה את הבכורה לא בנוזד עדשים, אלא במעשיו, בהיותו 'איש תם יושב אהלים', הממשיך את דרכם של אבותיו, אברהם ויצחק.

עשיו מכר את הבכורה בבחירתו להיות איש ציד, איש שדה, שאיננו ראוי לרשת את ברכת אברהם.

אם כן, מעשה המכירה המתואר בפרשתנו איננו מעשה פתאומי, אלא רק אקט סופי, המבטא את כל מה שהתרחש עד כה.

יתכן שלמעשה יעקב לא היה צריך כלל לקנות את הבכורה; הבכורה הייתה עוברת אליו באופן טבעי בזכות מעשיו, ובגלל אי התאמתו של עשיו.

גם אם יעקב איננו הבכור, מעשיו ומעשי עשיו הביאוהו לידי כך שהוא יקבל את ברכת אברהם.

ג. דחיית הבכורים בספר בראשית

סיפורי הבכורים בספר בראשית

מסקנה זו, העולה מתוך עיונו בסיפור יעקב ועשיו, עולה גם מעיון בכל סיפורי הבכורה בספר בראשית:

א. סיפור הבכורה הראשון הוא על קין והבל.

13. בראשית ד'

(ג) וַיְהִי מִקֵּץ יָמַי וַיָּבֵא קַיִן מִפְּרִי הָאֲדָמָה מִנְחָה לַיהוָה:

(ד) וְהֶבֶל הֵבִיא גַם הוּא מִבְּכֹרוֹת צֹאֲנוֹ וּמִחֲלִבְהֶן וַיִּשַׁע יְהוָה אֶל

הֶבֶל וְאֶל קַיִן וְאֶל מִנְחָתוֹ לֹא שָׁעָה וַיַּחַר לְקַיִן מְאֹד וַיִּפְּלוּ פָּנָיו:

(ה) וְאֶל קַיִן וְאֶל מִנְחָתוֹ לֹא שָׁעָה וַיַּחַר לְקַיִן מְאֹד וַיִּפְּלוּ פָּנָיו:

קין היה הבכור, אך דווקא הבל, אחיו הצעיר, זכה שקרבנו יהיה רצוי בעיני ה'.

מסתבר שלקרבן זה ולקבלתו הייתה משמעות גדולה בעיני ה' ולכן גם בעיני קין והבל - 'וישע ה' אל הבל ואל מנחתו, ואל קין ואל מנחתו לא שעה' (שם, ד' - ה'):

הפסוק מדגיש שאין כאן רק קבלת קרבן, אלא שקבלת הקרבן מסמלת משהו הרבה יותר עמוק - דרכו של מי רצויה בעיני ה'.

תזקוני על בראשית פרק כה פסוק לד

(לד) ויעקב נתן לעשו - וגו' עם הכסף שנתן לו במקח נתן לו לחם ונזיד עדשים לעדות קיום המכירה כדרך כל לוקחים מקח.

וכן מצינו ויקרא לאחיו לאכול לחם בברית בין יעקב ובין לבן.

מהי הבכורה שעשיו מזלזל בה ויעקב משתוקק אליה?

אם הבכורה הייתה מקנה עושר וכבוד, וודאי שעשיו לא היה מוותר עליה, ומכאן שיש לבכורה משמעות אחרת לגמרי.

הבכורה, כפי שראינו לעיל, לא הקנתה לבכור רק זכויות, אלא בעיקר דרשה ממנו מחויבות רבה כלפי המשפחה, כפי שמתאר האברבנאל:

12. האברבנאל

...שיעקב אמר לעשיו: הנה הבן הבכור הוא עומד במקום אביו, ועליו מוטלת הנהגת הבית במקום אביו בהיות האב חלוש וזקן... ואתה, עשיו, אינך עושה כן, שאתה הולך תמיד בשדה ואינך חושש בדבר מהבית, ואני נער קטון וכואב, ואצטרך לעבוד את אבי בחוליו, ולעשות נזיד שיאכל, ולא די לי כל הצער הזה אלא שגם אתה תבא מן השדה כדב שכול וכדרך הזוללים תבקש ממני "הלעיטני נא", כאילו מוטל עלי להכין לפניך!...לכן בחר לך, אם תרצה, להיות בכור עשה הנהגת הבית וצרכה במקום אביו ויהיה כל העול מוטל עליך. ואם לא תרצה לקחתו - הנח לי את הבכורה ואני אעשה את הכל, ואתן לך לאכול כמו שיתן הבכור לצעיר...והנה עשיו התבונן בלבו ואמר: גם אני לא בחרתי ללכת בדרכי אבותי שתפארתם לשבת בית...וקבל יעקב על עצמו הנהגת הבית כולה ובקשת צרכיו והכנתם, ולכן היה שמיד נתן לעשיו לחם ונזיד עדשים, כאשר יתן הבכור לצעיר לאכול...

הבכורה כיעוד אלוקי

אולם, פרוש זה עדיין חסר, שהרי איננו עוסקים כאן בשני אחים רגילים, פרטיים, אלא ביעקב ועשיו שהם "שני לאומים", ולכן נראה שיש משהו עמוק יותר מאחרי הבכורה הזו.

ואכן, האברבנאל אינו מסתפק בפירוש זה, ומביא פירוש נוסף⁹:

...אבל היה ההשתדלות בזה כדי לירש את ברכת אברהם אשר ברכו ה' שהיא בהתיחדו ההשגחה בו ובזרעו בירושת הארץ שנמשך ממנה...וזה היה ממונו ועשרו של יצחק שירש מאברהם אביו, וזה יהיה הממון העושר והסגולה שירש לבניו, לא שאר הנכסים...והנה יעקב חשב בלבו שהירושה האלוקית הזאת לא היה אפשר שיזכו בה הוא ועשיו אחיו שניהם יחד, יען לא היו מטבע אחד, וטבעיהם ומדותיהם היו בתכלית החילוף וההרחקה זה מזה, ויעקב היה איש ירא את ה' במצוותיו חפץ מאד ולכן לירש את היעודים האלוקיים, אבל עשיו היה איש רע מעללים אין פחד אלוקים לנגד עיניו. ולא היה מאמין בהשגחתו ולא חפץ בדבקתו ואיך יהיה אם כן יורש הירושה האלוקית?... והיה בלבו של יעקב שלא היה בזה עלבון לעשיו כי הוא לא היה מאמין באותן היעודים ולא חפץ באותה הירושה, וכמו שאמר: "ולמה זה לי בכורה"?...והנה עשיו התבונן בליבו ואמר: ...ואם הנחתי מעשה אבותי מה בצע כי אקרא בכור להם, כי הבכורה הזאת לא תהייה לירושת הנכסים...וגם אם היא לעניין הטובות

זאת היא הסיבה שכל כך חרה לקין שקרבנו של הבל התקבל.

ה. הבחירה הבאה היא בין יעקב לעשו. אמנם הם תאומים ובניו של יצחק, אך עוד בהיותם בבטן ברור שיש הבדל ביניהם ושרק אחד מהם יבחר, והנבחר יהיה דווקא בחר בהבל.

קין היה בטוח שהוא, בכבוד, ראוי יותר, והנה התברר שה' דווקא בחר בהבל.

גם לאחר מות הבל העולם לא ממשיך מקין, אלא מבן אחר - שת, שהרי לאחר המבול השורדים הם נח ומשפחתו, צאצאיו של שת (עיינו בראשית ה', א' - ל"ב).

ב. לנח היו שלושה בנים - שם חם ויפת. ברור ששם הוא הבן הנבחר - הוא מקבל מנח את ברכת הקרבה לה':

14. בראשית פרק ט'

(יח) וַיְהִי בְּנֵי נֹחַ הַיְצְאִים מִן הַתְּבֵה שֶׁם וְחָם וְיָפֶת .. (כו) וַיֹּאמֶר בְּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵי שֵׁם וַיְהִי כִנְעַן עֶבֶד לְמוֹ:

כפי שנאמר לרבקה בנבואה:
17. בראשית כ"ה כ"ג
"ורב יעבוד צעיר"¹⁰.

ואכן, בהמשך קונה יעקב את הבכורה מעשו, ולבסוף גם מקבל את ברכת יצחק.

ו. גם במשפחת יעקב, הבן הבכור, ראובן, איננו הנבחר יהודה ויוסף נוטלים את הברכה וההנהגה¹¹.

משושלתו של שם יוצא אברהם, הנבחר על ידי ה'. אולם, האם שם הוא הבכור?

אמנם בכל הרשימות שם מופיע ראשון, ולכן נראה שהוא הבכור, אך בפרק י':

15. בראשית פרק י'

(כא) ולשם יולד גם הוא... אחי יפת הגדול. ורש"י שם מפרש שיפת היה הגדול.

אם כן, שוב אנו רואים שהבן הנבחר איננו הבכור.

ג. גם אברהם לא היה הבכור;

אמנם התורה מקדימה אותו לשאר בני תרח:

16. בראשית פרק י"א

(כו) ואלה תולדות תרח, תרח הוליד את אברם ואת נחור ואת הרן..

אולם הגמרא בסנהדרין סט: מבהירה שאברם היה הצעיר בבני תרח, והוא נזכר ראשון רק בגלל חשיבותו.

מהיכן לומדת זאת הגמרא?

מבני נח - בבני נח נזכר שם ראשון בגלל חשיבותו, למרות שהוא לא היה הבכור, ומכאן לומדת הגמרא שסדר התולדות נכתב בתורה לא לפי סדר הלידה, אלא לפי החשיבות.

ד. סיפור בחירת אברהם איננו הבחירה האחרונה.

ספר בראשית ממשיך לעסוק עד סופו בשאלת הבחירה, ובצורה הרבה יותר גלויה וברורה.

בנו הבכור של אברהם הוא ישמעאל - אמנם הוא איננו בנה של שרה, אך הוא הבכור של אברהם.

ישמעאל מגורש מבית אברהם (בראשית כ"א, ט' - י"ד) בעקבות דרישתה של שרה.

שרה מבינה שיש כאן מאבק משמעותי על הירושה - מאבק שאיננו כלכלי, אלא מהותי.

שרה, אשר רואה את ישמעאל "מצחק", דורשת ש"בן האמה" לא יהיה מן היורשים של אברהם, כיון שהוא איננו ראוי לכך.

הוא "פרא אדם אשר ידו בכל ויד כל בו" (בראשית ט"ז, י"ב), והוא איננו ראוי לרשת את אברהם.

ה' מסכים עם דבריה של שרה, ואומר לאברהם: "כִּי בִיצְחָק יִקְרָא לְךָ זֶרַע".

ז. במשפחת יוסף עצמה, שוב נבחר הבן הצעיר: יעקב משכל את ידיו ובכך ממחיש בצורה ברורה שהברכה המשמעותית איננה ניתנת לבכור, אלא דווקא לאפרים, הצעיר.

18. בראשית מ"ח

(יד) וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל אֶת יָמִינוּ וַיָּשֶׁת עַל רֹאשׁ אֶפְרַיִם וְהוּא הַצְעִיר וְאֶת שְׂמָאלוֹ עַל רֹאשׁ מְנַשֶּׁה שְׂכַל אֶת יָדָיו כִּי מְנַשֶּׁה הַבְּכוֹר:

(ניתן להוסיף כאן את דוד - הבן הצעיר במשפחת ישי, ואת שלמה שאינו הבכור).

הסיבה לדחיית הבכורים

אחד הנושאים המרכזיים של ספר בראשית הוא נושא הבחירה האלוקית - לכל אורך הספר מתמודדים עם השאלה מיהו הנבחר ובמי בחר ה' להיות מייצג דרכו בעולם.

לכל אורך ספר בראשית הבחירה איננה בבכור:

ספר בראשית מלמדנו שהבכורה איננה מקנה אוטומטית את זכות הברכה, אלא ה' בוחר באדם הראוי לקבל את הברכה - ברכת ה' ניתנת על פי בחירה ולא על פי בכורה.

אמנם התורה עצמה מכירה במעמדו של הבכור ובזכויותיו, כפי שראינו בדברים כ"א, אולם זאת רק במובן האישי המצומצם.

כאשר עוסקים בבחירה המהותית והמשמעותית של ייצוג דרך ה' בעולם, אין עדיפות לבכור הביולוגי, אלא יש בחירה של ה' באדם הראוי לכך, ורק בחירה כזו מקנה את הברכה המיוחדת, ברכת הקרבה לה' וירשת הארץ.

לכאורה, הקביעה היא יכול לסובב את העניינים כך שהמתאימים והנבחרים יולדו בכורים, ואז לא תהיה כל בעיה;

10 בראשית כ"ה, כ"ג. למרות שלשון הפסוק איננה חד משמעית, וניתן להבין גם להפך: "ורב יעבוד צעיר", כלומר הצעיר יעבוד את הגדול ("ורב - אותו יעבוד הצעיר"), ברור כי ההנחה הפשוטה והראשונית היא שהגדול יעבוד את הצעיר, ועיינו בפרוש הרד"ק.

11 האחים נשמעים ליהודה ומוכרים את יוסף בעצתו (בראשית ל"ז, ל"ו - ל"ז); יעקב מפקיד את בנימין ביד יהודה, ולא ביד ראובן (שם מ"ב, ל"ז, נ"ג, ח' - ל"ז); בברכות יעקב לבניו ברור שראובן איננו מקבל את הברכה החשובה אלא יהודה מקבל את ההנהגה (מ"ט, א' - ד', ח' - ט"ב), ויוסף מקבל שני חלקים בנחלת הארץ (מ"ח, ה' - כ"ב).

לקבלת הברכה, וכדי לקבל את ברכת ה' צריך התאמה נפשית והרבה רצון עמל "לקנות" את הבכורה האמיתית.

אולם, למעשה מתרחש להפך - הבכור לעולם איננו זוכה לברכה, והנבחר הוא תמיד הצעיר.

עובדה זו איננה מקרית, ונראה שהתורה רוצה ללמד על ידי כך את המסר החשוב שהבחירה של ה' באדם מסויים איננה אוטומטית, בגלל לידתו כבכור לאביו, אלא היא נובעת מהתאמתו להיות בחיר ה' ולקבל את הברכה המיוחדת. לכן, ה' סובב את הדברים כך שהמתאימים לבחירה יוולדו דווקא לא בכורים, כדי שעל ידי כך הבחירה בהם תהיה משמעותית וניכרת.

ד. משמעות 'קניית' הבכורה

נחזור לסיפור מכירת הבכורה: אם הבכורה איננה משמעותית לעניין הבחירה והברכה, מה הצורך בכל סיפור מכירת הבכורה?

מדוע יעקב מתאמץ לקנות את הבכורה, והרי ממילא אין לבכור עדיפות בעניין הבחירה האלוקית והברכה?

לכאורה, מכירת הבכורה מבטאת השקפה אחרת: כדי שיעקב יקבל את הברכה עליו לקנות את הבכורה, עליו להפוך לבכור.

אולם, מבט מעמיק יגלה כי ההפך הוא הנכון, וסיפור מכירת הבכורה מציג באופן הבוטה והחרף ביותר את העובדה שהבכורה הביולוגית איננה מקנה עדיפות לעניין הבחירה והברכה האלוקית.

את הבכורה הביולוגית יעקב איננו יכול לקנות מעשיו: גם אם עשיו ישבע לו שהוא ימכור את הבכורה, וגם אם יעקב ישלם מחיר גבוה מאד, אין באפשרותו של יעקב לקנות את הבכורה הביולוגית.

יעקב יודע זאת, והוא לא קונה את הבכורה הזו; יעקב רוצה "לקנות" את הבכורה האמיתית, שהיא הנהגת המשפחה והמשכת דרכם של אברהם ויצחק - שמירת דרך ה' לעשות צדקה ומשפט¹².

בכורה זו איננה ניתנת באופן אוטומטי לבכור, אלא היא נקנית במעשים.

את הבכורה הזו "קנה" יעקב לא בעבור נזיד עדשים, אלא בזכות מעשיו, בזכות התאמתו הרוחנית לתפקיד מיוחד זה.

סיפור מכירת הבכורה מציג לנו את דמותו של עשיו כאדם שאיננו ראוי לבחירה ואיננו מעוניין בה, ולכן הוא מבזה אותה,

ומולו את דמותו של יעקב, המעוניין בבכורה האמיתית, שהיא הבחירה האלוקית, והוא מתאמץ "לקנות" אותה.

הסיפור מסמל את העברת הבכורה מעשיו ליעקב, הנובעת ממהותם של שני הבנים.

העובדה שהבכורה יכולה להיקנות מעידה על כך שלידת אדם כבכור איננה קובעת באופן אוטומטי את התאמתו